

Innehåll

Förord	9
Förord av Åsa Wikforss	13
1. Inledning	21
2. Den sociala konstruktionen av kunskap	35
3. Konstruktion av fakta	59
4. Relativisering av fakta	86
5. Försvar av epistemisk relativism	111
6. Avvisande av epistemisk relativism	148
7. Paradoxens lösning	171
8. Epistemiska skäl och förklaring av övertygelser	196
9. Epilog	225
Litteratur	229
Namnregister	235

Förord

Det är sällan en filosofisk idé får stort genomslag i den övriga akademiska och intellektuella världen; filosofins teser är oftast så omfattande och generella att de förblir kontroversiella.

Men de senaste tjugo åren eller så har ett anmärkningsvärt samförstånd bildats – inom humaniora och samhällsvetenskap, om än inte inom naturvetenskapen – kring en tes om den mänskliga kunskapens natur. Det är tesen att kunskap är socialt konstruerad.

Även om talet om sociala konstruktioner är relativt färskt, går de bakomliggande idéerna tillbaka på frågor av gammalt datum, som vi ska se: det är frågor om förhållandet mellan medvetandet och verkligheten, som också var det som först väckte mitt intresse för filosofi.

Om den här boken kan tyckas ägna oproportionerligt stor uppmärksamhet åt Richard Rortys verk, så beror det inte bara på Rortys stora inflytande på samtida konstruktivistiska uppfattningar, utan också

på att det var under ett av hans seminarier som jag, under mitt första år som doktorand vid Princeton 1979, först förstod styrkan i dessa uppfattningar. Även om de gick stick i stäv med de starkt objektivistiska tendenser jag medförde till forskarutbildningen från mina studier i fysik, fann jag argumenten för åtminstone vissa konstruktivistiska teser – rörande rationell övertygelse – besvärande, och jag kände att den akademiska filosofin hade avfärdat dem alltför lättvindigt. Jag har alltid varit tacksam mot Rorty för att han fick mig att se behovet av att gå i närkamp med dessa idéer.

Eftersom de frågor den här boken tar upp har kommit att intressera en bred publik, har jag försökt göra den tillgänglig inte bara för professionella filosofer utan för alla som uppskattar seriös argumentation. Jag vet inte i vilken mån jag har lyckats, men jag vet att jag grovt underskattade uppgiftens svårighet.

Därför har boken tagit längre tid att skriva än jag någonsin skulle ha trott. Längs vägen har jag haft nytta av kommentarer från ett stort antal vänner, kollegor och studenter, bland vilka jag särskilt vill nämna Ned Block, Jennifer Church, Stewart Cohen, Annalisa Coliva, Paolo Faria, Abouali Farmanfarmanian, Kit Fine, Allan Gibbard, Anthony Gottlieb,

Elizabeth Harman, Paul Horwich, Paolo Leonardi, Michael Lynch, Anna Sara Malmgren, Thomas Nagel, Ram Neta, Derek Parfit, James Pryor, Stephen Schiffer, Nishiten Shah, Alan Sokal, Dan Sperber, David Velleman, Roger White samt en anonym lektor för Oxford University Press. Tack till Michael Steinberg för estetiska råd, till David James Barnett som upprättade registret och Joshua Schechter för ingående granskning av manuskriptet och många timmars angenäma samtal om dessa och andra ämnen. En särskild tacksamhetsskuld har jag till dekanus Richard Foley, prorektor David McLanghlin och rektor John Sexton, för deras stöd inte bara för min forskning utan för den underbara filosofiska institutionen vid New York University. Slutligen vill jag tacka Tamsin Shaw för hennes uppmuntran och goda råd.

Förord av Åsa Wikforss

Under de senaste decennierna har en form av skepticism vad gäller möjligheten att uppnå objektiv kunskap fått fäste, både inom delar av universitetsvärlden och samhället i stort. Anti-objektivismen har sina rötter i fransk postmodern filosofi, men också i kunskapssociologi och radikala delar av vetenskapsteorin. I en reaktion mot strävan efter objektiva fakta och framhävandet av den vetenskapliga metoden, har man betonat att alla våra övertygelser beror på den historiska kontext vi befinner oss i och hävdat att det finns flera lika giltiga sätt att undersöka världen. Resultatet är en form av genomgripande relativism angående både sanning och metod.

Vad säger filosoferna om detta? Ifrågasättandet av den "objektivistiska" synen på kunskap är i grunden en filosofisk utmaning och den bör därför bemötas på filosofiska grunder. Sedan antiken har frågan om kunskapens natur och möjlighet stått i centrum för filosofin, och i dag utgör kunskapsteorin en central

del av den samtida filosofiska forskningen. Ändå har det varit ganska tyst från samtidens ledande filosofer – kanske för att man funnit de anti-objektivistiska strömningarna alltför flummiga för att tas på allvar; kanske för att det kräver förmågan att skriva om svåra filosofiska frågor på ett populärvetenskapligt sätt. I denna bok tar sig Paul Boghossian an utmaningen. Boghossian är en världsledande forskare inom språkfilosofi och kunskapsteori, och i boken går han systematiskt igenom och granskar de centrala relativistiska teserna med hjälp av den samtida filosofins verktyg.

Anti-objektivismen antar många former. En tanke är att vi måste göra upp med själva idén om objektiva fakta: Att det finns sätt som världen är på oberoende av våra övertygelser och våra handlingar. De flesta filosofer går med på att vissa av våra övertygelser är sådana att deras sanning beror av oss. Om jag tycker att broccoli är gott och du tycker att det är äckligt då verkar det inte finnas något objektivt existerande ”smak-faktum” som kan avgöra vår dispyt. I den mån vi kan tala om sanning här, rör den våra upplevelser: Det är sant att jag upplever att det smakar gott och att du upplever att det smakar illa. Det finns också fakta som är ganska direkt avhängiga av vad de flesta människor tycker: Att det nu är modernt med snäva

jeans beror på att tillräckligt många anser det vara rätt med snäva jeans. Man kan inte tänka sig att hela gruppen har fel vad gäller fakta om mode. En annan intressant kategori är så kallade sociala fakta – fakta som beror av existensen av vissa institutioner och regeluppsättningar: Att min bil är försäkrad, att Zlatan gjorde mål och att det är olagligt att köra mot rött ljus är alla exempel på fakta som inte skulle existera utan just de regler och institutioner vi råkar ha.

Den radikala anti-objektivismen går emellertid mycket längre. Påståendet är inte bara att vissa fakta beror av oss, utan att i någon mening *alla* gör det – de är alla enbart en form av ”sociala konstruktioner”. Boghossian kallar denna tes för faktakonstruktivism och i bokens tre första kapitel diskuterar han olika former av faktakonstruktivism. En tanke bakom denna radikala tes är att alla fakta beror av våra beskrivningar, av våra begrepp, och att det därför inte går att föreställa sig världen som sådan, helt oberoende av våra tolkningar. Fakta blir väsentligen teoriberoende: Om en teori säger att det finns giraffer, en annan att det inte gör det, finns det inget neutralt sätt att avgöra kontroversen. Som Boghossian visar är detta inte särskilt övertygande. Givetvis förutsätter våra övertygelser att vi har vissa begrepp, och i viss mån är det upp till oss vilka begrepp vi har, men det

följer inte att sanningen hos dessa övertygelser beror av oss. Jag kan inte tro att det finns giraffer i Afrika (eller att det inte finns det) utan att ha begreppet *giraff*, men huruvida det är sant att det finns giraffer i Afrika beror inte av vad jag (eller någon annan) tror. Det följer inte heller att de begrepp vi skapar faktiskt fångar något som finns i världen – begreppet *häxa* är ett välkänt exempel, begreppet *ras* mera aktuellt.

Tesen att alla fakta är sociala konstruktioner är svår att försvara. Därmed inte sagt att det inte är viktigt att framhäva att en del av det vi tar för objektivt givet och oföränderligt i själva verket är sociala konstruktioner. Ett centralt exempel är de konventioner som ligger bakom våra könsroller. Dessa konventioner är sociala konstruktioner och det är av stor vikt att se hur de format våra idéer om manligt respektive kvinnligt. Poängen med att påpeka att något är en social konstruktion är ju att det vi konstruerat, det kan vi också förändra. Precis som vi kan arbeta för att förändra ett dåligt lagsystem kan vi arbeta för att förändra könsnormerna – de är inte av naturen givna. Men denna viktiga poäng riskerar man att tappa bort om man hävdar att *alla* fakta är sociala konstruktioner.

En annan vanlig form av anti-objektivism siktar in sig på idén om en objektiv metod. Våra uppfattningar om vad som utgör goda skäl för en övertygelse har

förändrats över tiden. I dag anser vi att experimentell evidens är avgörande men så har det inte alltid varit – tidigare har man till exempel ansett spådomar vara en acceptabel kunskapskälla. Kunskapsteoretisk relativism tar sin utgångspunkt i detta och betonar att det finns alternativa sätt att söka kunskap, flera olika ”epistemiska system”, som alla är lika giltiga. Tron på den vetenskapliga metodens överlägsenhet, menar man, är bara ett uttryck för en form av västerländsk perspektivlöshet och maktfullkomlighet.

Boghossian tar denna utmaning på stort allvar och granskar den i kapitel 5–8. Grundproblemet är följande: Hur kan vi försvara vår metod utan att förutsätta just denna metod? Om det finns ett alternativt epistemiskt system som radikalt skiljer sig från vårt (till exempel vad gäller principer för vad som utgör legitim evidens), hur kan vi försvara vårt system utan att samtidigt förutsätta dess sanning? En av Boghossians poänger är att det är mycket svårt att föreställa sig ett epistemiskt system som verkligen utgör ett genuint alternativ till vårt. Den som förlitar sig på spådomar kommer också att förlita sig på vår logik och på antagandet att vi kan få kunskap via observation. Rimliga utmaningar av vårt epistemiska system kommer därför inte att vara globala utan *lokala* – delar av systemet kan ifrågasättas men inte systemet som helhet. Och om det bara är

delar av systemet som ifrågasätts så kan vi använda oss av andra delar av systemet för att diskutera och värdera detta ifrågasättande.

Det är givet att vi ska vara ödmjuka i våra kunskapsanspråk. Den som anser att det är en objektiv fråga huruvida våra övertygelser är välgrundade och sanna måste också acceptera att vi ibland har fel. Det man trodde var goda skäl för tusen år sedan har ibland visat sig inte vara det, och genom historien har människor tvingats släppa många av sina allra starkaste övertygelser (som övertygelsen att jorden är i universums centrum). I debatten framställs ofta objektivismen som skadlig eftersom den för med sig en form av dogmatism och intolerans. Självklart finns det en och annan dogmatisk företrädare för vetenskapen. Men objektivismen i sig är inte dogmatisk, tvärtom. Om sanning och goda grunder är objektiva, oavhängiga oss, följer det att starka övertygelser inte är identiska med kunskap – det finns alltid ett potentiellt glapp mellan det vi tror, och de grunder vi förlitar oss på, och de objektiva fakta vi är ute efter. Det finns alltid skäl att ta in andra perspektiv än det egna. Detta är icke-dogmatismens grundbult: *Vi kan ha fel*.

Det är också givet att all kunskap tillkommer i en viss historisk kontext och med vissa syften. Detta är något man gärna betonat i den svenska skoldebat-

ten, där man argumenterat mot vad man kallar en "formalistisk" kunskapssyn, tanken att kunskapsinnehållet ska stå i centrum för undervisningen snarare än dess tillkomsthistoria. Men när det gäller att värdera ett visst kunskapsanspråk är det inte denna historia som är relevant, utan de *epistemiska* grunderna – den evidens och de argument som talar för eller emot övertygelsen i fråga. Självklart kan det finnas en pedagogisk poäng med att placera ett visst ämnesinnehåll i en historisk kontext, och det är alltid värt att reflektera över vad vi väljer att lära ut och varför. Men om målet är att eleverna ska uppnå djup förståelse och utveckla förmågan till kritiskt tänkande måste fokus ligga på kunskapsinnehållet och dess epistemiska grunder.

Filosofisk argumentation är krävande, och diskussionen runt postmodernism kan vara nog så snårig. Boghossians bok ger behövlig vägledning. Delar av hans argumentation är mer lättillgängliga än andra, men ingen kommer att kunna missa bokens grundläggande budskap: Nästa gång någon ropar "allt är relativt!", be personen att förklara precis vad som menas med detta påstående och varför vi ska tro på det. Vi behöver inte vara rädda för kunskap. Den verkliga faran är ett samhällsklimat där kritiskt tänkande och objektiv metod inte längre utgör den

gemensamma utgångspunkten. Då har vi inte längre några redskap att hantera åsiktsskiljaktigheter och motsättningar.

Åsa Wikforss

1

Inledning

LIKA GILTIGHET

Den 22 oktober 1996 hade *The New York Times* en ovanlig förstasidesnyhet. Rubriken var "Indianstammars kreationister hejdar arkeologer", och artikeln handlade om en konflikt som uppkommit mellan två uppfattningar om var den amerikanska ursprungsbefolkningen kom ifrån. Enligt den gängse, väl underbyggda arkeologiska teorin anlände människor för första gången till de amerikanska kontinenterna från Asien, efter att ha korsat Berings sund för omkring 10 000 år sedan. I kontrast till detta säger vissa indianska skapelsemyter att infödda folk har funnits på de amerikanska kontinenterna alltsedan deras förfäder först steg upp på jordens yta från en underjordisk andevärld. Som Sebastian LeBeau, företrädare för Cheyenne River Sioux, en lakotastam hemmahörande i Eagle Butte, South Dakota, formulerade det:

Vi vet var vi kommer ifrån. Vi är ättlingar till Buffalo-folket. De steg upp från underjorden sedan övernaturliga andar förberett världen så att människor kunde leva här. Om andra än indianer väljer att tro att de har utvecklats från en apa, så må det vara. Ännu har jag inte träffat fem lakotaindianer som tror på vetenskapen och på evolutionen.

Times noterade att många arkeologer, kluvna mellan sitt engagemang för den vetenskapliga metoden och sin respekt för de inföddas kultur, "närmast sig en postmodern relativism i vilken vetenskapen bara är ett trossystem bland andra". Av Roger Anyon, en brittisk arkeolog som arbetat för zunifolket, citerades följande yttrande:

Vetenskapen är bara ett av många sätt att ha kunskap om världen. [Zunifolkets världsbild är] precis lika giltig som det arkeologiska synsättet på förhistorien.

En annan citerad arkeolog, dr Larry Zimmerman från Iowas universitet, manade till

ett annat slags vetenskap, mellan gränserna för västerländska kunskapsformer och indianska kunskapsformer.